

**ՀԵՏՊԱՏՄԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՍՈՑԻՈՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ
ՈՒՆԵՆԱՐԼ, ԹԵ՞ ԼԻՆԵԼ**

ՆԵԼԼԻ ԱԼԱՎԵՐԴՅԱՆ

Սոցիալական նոր իրավիճակում հայտնված հասարակությունը կանգնած է կործանման կամ գոյատևման երկընտրանքի առջև: Կտրուկ փոփոխությունները հանգեցնում են ոչ միայն հասարակության վերակառուցման, սոցիալական նոր ինստիտուտների ներմուծման և գործառույթի անհրաժեշտության, այլև հասարակության մշակութային, սոցիալ-հոգեբանական հենքի համարժեք փոփոխությունների անհրաժեշտության: Քաղաքակրթական զարգացումների ներկա փուլում անկայունությունն ու անորոշությունը դարձել են հասարակական կյանքի բնութագրական հատկանիշներ: Տեխնածին քաղաքակրթության հիմքում ընկած նորարարության արագությունը XXI դարում հանգեցնում է արհեստական միջավայրի փոփոխության, որը հակասական հարաբերություններ է ստեղծում մարդու կեցության և հասարակության գոյության հավասարապես կարևոր գործոնի՝ կայունության հետ:

Արմատական փոխակերպումները նորացնում են նաև մարդկության կենսագործունեության անհրաժեշտ հիմքերից մեկի՝ արհեստական միջավայրի կառուցվածքը: Տեղեկատվական տեխնոլոգիաները, որոնք ներթափանցել են հանրային և մասնավոր կյանքի գրեթե բոլոր ոլորտները, բնական-ֆիզիկական աշխարհի փոխարեն վիրտուալ մի միջավայր են ձևավորում: Նոր, այսպես կոչված, զանգվածային ու տեղեկատվական մշակույթի տարածմանը զուգահեռ՝ խորանում է սերունդների միջև խզվածությունը: Անորոշության մեջ հայտնված մարդը կորցնում է սեփական կյանքի տնտեսական պայմանների նկատմամբ վերահսկողությունը, ինչը նրան պարտադրում է վերանայել նաև սեփական իմաստաբաշխության ողջ համակարգը: Ժամանակակից առարկայական աշխարհը աստիճանաբար կորցնում է իր որոշակիությունը և գոյատևությունը: Հասարակության համար սպառնալիք են դառնում ազգային արմատներից կտրվելը, էթնիկ ինքնության և ազգային առանձնահատկությունների արմատական փոխակերպումները: Քաղաքակրթությունների միջև բախումը, ազատական քաղաքակրթության և ազգային-մշակութային հիմնարար արժեքների միջև հակասությունները բարդ ու հակասական միտումներով տառապող, երկատված գիտակցությամբ մարդուն կանգնեցնում են կարևորագույն հիմնախնդրի առջև՝ ունենալ լ, թե՞ լինել:

Բանալի բառեր - *սոցիում, տեխնածին քաղաքակրթություն, նույնականություն, կայունություն, մշակույթ, միատեսակություն, անորոշություն, օտարում, արժեք*

Ժամանակակից համամոլորակային խնդիրների համատեքստում մարդկությունը կանգնած է կործանման կամ գոյատևման երկընտրանքի

քի առջև: XXI դարն աչքի է ընկնում հասարակության սոցիալական և հոգևոր կյանքի բարդ տեղաշարժերով: Մի կողմից ձևավորվել են փոխկապակցված համաշխարհային հանրույթ և պատասխանատու կախվածության միջազգային հարաբերություններ, մյուս կողմից, սակայն, մարդկության առջև են ծառայել միջուկային պատերազմի, ոչ բռնի խաղաղության հաստատման, բնապահպանական ճգնաժամերի, բնակչության սրընթաց աճի կարգավորման, հասարակության ծերացման հիմնախնդիրները: «Մպառազինությունների մրցավազքը, մահաբեր զենքի կուտակումը, ավերման նորանոր միջոցների գոյացումը, միջուկային զենքի դուրսբերումը տիեզերական տարածություն լրջորեն սպառնում են առհասարակ դուրս գալ մարդու վերահսկողության շրջանակներից, ճակատագրական են դարձնում ապակայունացման միտումը»¹: Այն, ինչին ականատես ենք, ոչ միայն սառը պատերազմի ավարտն է կամ հետպատերազմյան պատմության մեկ այլ շրջան, որն ավետում է պատմության ավարտը որպես այդպիսին, այլ, ինչպես Ֆուկույաման է նշում, «մարդկության գաղափարական էվոլյուցիայի ավարտն է և արևմտյան ազատական ժողովրդավարության համընդհանրացումը՝ որպես կառավարման վերջնական ձև»²:

Այս ամենի համատեքստում բնական հարց է ծագում, թե արդյո՞ք մենք պետք է շարունակենք կրկնօրինակել արևմտաեվրոպական զարգացման ուղիները, արդյո՞ք պետք է կենտրոնանանք Չինաստանի, արաբական աշխարհի վրա, թե՞ գտնենք զարգացման սեփական ճանապարհը՝ Արևմուտքի և Արևելքի միջև: Սա սկզբունքային հարց է, որովհետև ժամանակակից աշխարհը հայտնվել է շատ բարդ և հետևանքների առումով խիստ կարևոր՝ զարգացման երկու ուղիների ընտրության առջև: Առաջինը ենթադրում է տնտեսության զարգացման և սոցիոմշակութային դինամիկայի հետագա արագացում, ինչը կարող է կանխատեսելի հեռանկարում մոլորակի բիոցենոզի, այդ թվում և մարդկության համար աղետալի հետևանքների հանգեցնել: Երկրորդ ուղին ենթադրում է անցում սոցիումի ավելի կայուն վիճակի, որը բնութագրվում է ոչ միայն նոր, ռեսուրսախնայող տեխնոլոգիաների օգտագործմամբ, այլև ենթադրում է մարդկությանը բնորոշ դինամիկայի բոլոր ձևերի դանդաղեցում: Ինչ խոսք, դժվարլուծելի երկընտրանք է, բայց կողմնորոշվել պետք է, որովհետև ընթացող տեղաշարժերն ու փոխակերպումները ներքին մի տրամաբանությամբ փոխում են մեր կյանքի կազմակերպման մշակույթի ձևն ու բովանդակությունը, ինչին պետք է արձագանքենք ու հարմարվենք: Մասնավորապես, ժամանակակից աշխարհում ձևավորվում են կոլեկտիվ նույնականության նոր ձևեր,

¹ Վ. Միրզոյան, Վաղանցիկության զգացումից դեպի հավիտենականության իմաստավորում, «Բանբեր Երևանի համալսարանի. Փիլիսոփայություն, Հոգեբանություն», № 2, 2017, էջ 17:

² Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек. М., АСТ, Ермак, 2005, с. 134.

համակեցության նոր սկզբունքներ և տեսակներ, որոնք պայմանավորված են մի շարք հանգամանքներով: Առաջին՝ ազգային պետության գործառույթները (կապ, կրթական համակարգեր, ոստիկանական գործառույթներ և այլն) աստիճանաբար փոխանցվում են տեղական ինքնակառավարման մարմիններին: Երկրորդ՝ սեփական տարածքում աշխարհաքաղաքական ինքնիշխանության լրիվության գաղափարը արմատապես վերահիմաստավորվում և ընկալվում է որպես հնացած ու ժամանակավրեպ: Երրորդ՝ դուրս գալով ազգային սահմաններից՝ կոլեկտիվ նույնականությունը ձեռք է բերում դրսևորման գլոբալ ձևեր, ինչը նպաստում է ազատության մակարդակի բարձրացմանը, ազգային հանրույթների և մշակութային ավանդույթների վերակառուցապատկերմանը: Չորրորդ՝ ձևավորվող տեղեկատվական և մշակութային գլոբալ տարածության շրջանակներում արդիականացվում են սոցիալական հեղինակության (հարգի) ձևերը, վարքի ռեֆերենտ մոդելները, արժեքներն ու նորմերը: Հինգերորդ՝ ժամանակակից զանգվածային-սպառողական հասարակություններում մարդը ստանում է սոցիալական համերաշխության վերմշակութային գլոբալ նոր դրսևորումների հետ իրեն նույնականացնելու նոր հնարավորություններ, որոնք հաջողությամբ փոխարինում են նույնականացման նախկին գործոններին (համաշխարհային կրոններ, ազգեր, ազգային պետություններ և այլն):

Ակնհայտ է, որ ժամանակակից առարկայական աշխարհը աստիճանաբար կորցնում է իր որոշակիությունը և գոյատևությունը: Եվ պատահական չէ, որ ներկա սերնդի գործունեությունից է կախված այն, թե երրորդ հազարամյակի սկիզբը ինչ կդառնա՝ համաշխարհային պատմության ողբերգական վերջաբան, թե՛ ոգեշնչող նախաբան:

Համաշխարհայինացման ժամանակակից միտումները ոչ այլ ինչ են, քան արդիականացման պատմական որոշակի փուլ, երբ փոփոխությունների վեկտորային ամբողջական հոսքն ուղղված է տվյալ քաղաքակրթության արժեքների և ինստիտուտների վրա հիմնված փոխկապակցված և փոխլրացնող աշխարհի ստեղծմանը: Հաշվի առնելով հաղորդակցային և տեղեկատվական տեխնոլոգիաների ընձեռած արդի հնարավորությունները՝ կարելի է ասել, որ «ձևավորվում է միասնական տեղեկատվական տարածություն, որն իր հերթին հանգեցնում է միօրինակ աշխարհընկալման. քաղաքակրթությունը հետզհետե ձեռք է բերում էլ ավելի մեծ ներքին միատեսակություն»³:

Զանգվածային գլոբալ մշակույթը, շահույթ ստանալու խնդիրներից զատ, նպաստում է արևմտյան քաղաքակրթության պատմական գլոբալ խնդրի ընդարձակմանը: Այդ խնդիրը միատեսակ նորարարություն ձևավորելն ու համաշխարհային միասնական քաղաքակրթություն ստեղծելն է, որը հիմնված է արժեքանորմատիվային միասնական հա-

---

³ Колядко И. Н. Кризис в процессах трансформации социума: социально-философский анализ. // Философские исследования. Минск, «Белорусская наука», 2019, № 6, с. 89.

մակարգի վարքի մոդելների, արտադրության և սպառման միասնական ձևերի վրա: Նոր մշակութային ռեալությունն առաջարկում է արժեքների, իմաստների, վարքի կարծրատիպերի ունիվերսալ հավաքակազմ, ինչի արդյունքում գոյանում են նոր ենթամշակույթներ, որոնցից յուրաքանչյուրը պատմական նոր իրողությունների համատեքստում ջանում է յուրովի մեկնաբանել ժամանակակից աշխարհը:

Արդի քաղաքակրթության համակարգային փոխակերպումները, որոնք ընթանում են ոչ միայն հասարակական համակարգերի հիմնական ոլորտներում ու կառույցներում, այլև սոցիալական սուբյեկտներին բնորոշ սոցիալ-հոգեբանական և մշակութային մի շարք կազմավորումներում, առանցքային նշանակություն ունեն սոցիումի հետագա զարգացման համար: Այդ փոխակերպումների հետևանքով մեծանում է անորոշության և տագնապի զգացողությունը, քանի որ օրավուր բացահայտվում են սոցիոմշակութային վերափոխումների ստվերային կողմերն ու սոցիալական հնարավոր վթարներն ու դրանց հետևանքները: Կատարվող փոփոխությունները հանգեցնում են մարդկային կեցության վերափոխման՝ նոր տեխնոլոգիաների, մարդկանց միջև համագործակցության նոր ձևերի, մշակութային ավանդույթների փոփոխության: «Հանրային կյանքում պարտականությունների ու պարկեշտության դիմակի տակ իր իսկությունը դեռևս մի կերպ պահպանող մարդը աննկատ վերածվում է միջին վիճակագրական «ամբոխի մարդու», քանի որ աշխարհում վաղուց ի վեր հաստատվել է զանգվածային կարգ, որի համահարթող մամլիչի տակ բառացիորեն կազմաքանդվում է մարդկային գոյության դրամատիկ աշխարհը՝ նրանում ընթացող իրադարձությունները վերածելով ամբոխի գիտակցությունը կաթվածահար անող տեսարժան ներկայացման»⁴:

Երբ սպառումը դառնում է կյանքի իմաստ, և մարդիկ իրենց կյանքն անցկացնում են նյութական բարիքների հետևից ընկնելով, երբ մարդում է մարդկանց հոգևոր աճի ցանկությունը, դա չի կարող մտահոգություն չառաջացնել մտածող մարդու մեջ: «Այո, վերացել է մի կտոր հացի մտահոգությունը, փող աշխատելու անվան տակ վերացել է ծանր ֆիզիկական աշխատանքը, բայց վերացել է նաև մարդկանց խթանող ինտելեկտուալ և մասնագիտական աճի անհրաժեշտությունը, մարդու անհատականության զարգացման դրդապատճառները անհետացել են»⁵:

Ընթացող արմատական փոխակերպումները փոխում են նաև մարդկության կենսագործունեության անհրաժեշտ հիմունքներից մեկի՝ արհեստական միջավայրի կառուցվածքը, ինչն իր հերթին նոր իմաստ և բովանդակություն է հաղորդում կեցության կազմակերպման և

⁴ Էդ. Հարությունյան, Այստեղ և հիմա. հաց և ակնհայտություն, «Բանբեր Երևանի համալսարանի. Փիլիսոփայություն, Հոգեբանություն», Եր., 2020, № 2, էջ 3-4:

⁵ Кутырев В. А. Философия трансгуманизма. Нижний Новгород, 2010, с. 6.

«կայունության» ամենօրյա արտադրության գործընթացներին՝ մարդու կեցության և հասարակության գոյության հավասարապես կարևոր կողմին կայունությանը: Մարդն ակամա հոգևոր աշխարհ է տեղափոխում առարկայական իրերը, ինչպես նաև առարկաների նկատմամբ սեփական վերաբերմունքը: Դա արտահայտվում է երկու ձևով. մի դեպքում այն դրսևորվում է մարդկային բարձր արժեքների, կենսական ցուցիչների վերափոխմամբ, երբ այդ արժեքները ներկայացվում են ավելի հեշտ տարբերակով (օրինակ՝ անձնագոհությունը վերածվում է բարեգործության, նվիրվածությունը՝ ամբարտավան ջերմության և այլն), իսկ մեկ այլ դեպքում այն ներկայանում է իբրև արժեքների «վերածնունդ» կամ հասարակական բարոյականության համար ոչ անվնաս երևույթներ, երբ մտքում ամրագրված բարոյական կողմնացույցները խափանվում են, և առաջին պլան են մղվում մինչ այդ ստվերում գտնվող և քննադատվող վարքագծերը, որոնք արդյունավետ մեկնաբանվում են լեզվական դարձվածքների միջոցով (դաժանությունը մեկնաբանվում է որպես «իրեն տեր կանգնելու, ինքնապաշտպանության ունակություն», գողությունը՝ «սպրեյու արվեստ», ղեկավարի դաժանությունը՝ «պահանջկոտություն» և այլն):

Արդի քաղաքակրթության ընդերքում և մակերեսում տեղի ունեցող արմատական փոխակերպումներն ու ձևախեղումները, բարոյականի և նյութականի անհամամասնական զարգացումը վկայում են, որ կյանքի կանոնակարգման մշակույթի երբեմնի բարոյական արժեքների (նվիրվածությունը հայրենիքին, բարեխղճությունը, հարգանքը, հանդուրժողականությունը, արդարությունը, ազնվությունը և այլն) փոխարեն առաջին պլան են մղվում անիրական կրքերն ու նյութապաշտությունը: Չանգվածային ու սպառողական համաաշխարհային նոր քաղաքակրթություն է ձևավորվում, որտեղ որկրամոլությունը աստիճանաբար սանձում է մարդկային ստեղծարար ոգին և թելադրում «բարոյական նոր սկզբունքներ, որոնց համաձայն՝ ցանկացած գնով հաջողության հասնելը, կարիերա անելը անհատի կյանքի բարձրագույն արժեքներն են»⁶:

Տեղեկատվական տեխնոլոգիաները, որոնք ներթափանցել են հանրային և մասնավոր կյանքի գրեթե բոլոր ոլորտները, բնական-ֆիզիկական աշխարհի փոխարեն վիրտուալ մի աշխարհ են ձևավորում, որտեղ փոխվում են իրերի և իրադարձությունների ընթացքն ու տրամաբանությունը. կեղծանմանակումները (սիմուլյակր) և համանման այլ երևույթները մարդկությանը աստիճանաբար ներքաշում են գործունեության մի գոտի, որտեղ անկանխատեսելիությունն ու վարքի անորոշությունը դառնում են գոյության կայուն ձևեր, ինչի արդյունքում

---

⁶ Герасимова И. А. От модернизации к экологизации. Геоэкология и геосоциальность // Epistemology & Philosophy of Science / Эпистемология и философия науки, 2021, т. 8, № 1, с. 18.

կյանքի և կենսագործունեության յուրաքանչյուր դրվագ վերածվում է ինդիվիդուալի: Ավելին, ստեղծվում են սոցիալական բարդ համակարգեր ու ինստիտուտներ, որոնցում մարդն ակտիվության սուբյեկտից վերածվում է ենթակա գործոնի, երբ հասարակության առաջընթացի բնույթը որոշողը դառնում է ոչ թե մարդը, այլ տեխնիկան ու «մարդկային գործոնը»: Գիտությունն ու տեխնիկան, առաջընթացի ցուցանիշ հանդիսացող տեխնածին քաղաքակրթությունը պարբերաբար սոցիալական, բարոյական ու հոգեբանական վթարներ են առաջացնում՝ կասկածի տակ դնելով մարդկության գոյությունն ու բնականոն զարգացումը: Պարադոքսալ է, բայց տեխնածին քաղաքակրթությունը մարդուն ծառայելու փոխարեն սկսել է պայքարել մարդու դեմ. մի իրողություն, երբ ամենօրյա միևնույն ու միանման աշխատանքը և տեղեկատվությունն անձնագրկում են մարդուն, նրան զրկում «ես»-ի անհատականությունից, դարձնում զանգված, երբ բոլորը նմանվում են բոլորին: Ձևավորվում է անդեմ զանգված, որը պատրաստ է կուլ տալու ողջ սոցիալականությունը՝ պատմությունը, քաղաքակրթությունը, մշակույթը: Եվ ինչպես իրավացիորեն նկատում է Ֆրոմը, ձևավորվում է անհատապաշտական մի հասարակություն, որտեղ բոլորը «վայելչորեն հագնված ու կուշտ կլինեն, որտեղ ստեղծված մեքենաները կգործեն մարդկանց նման, բայց կառաջանա օտարման համընդհանուր պատկեր, այնպիսի կյանք, որտեղ «բոլորը կլինեն երջանիկ», բայց միայն առանց զգացմունքի, առանց բանականության և առանց սիրո»⁷: Ժամանակակից հասարակությունը դառնում է բազմակարծիքային ու այլընտրանքային, և ստեղծվում է այնպիսի բարոյահոգեբանական մթնոլորտ, երբ մարդը ոչ միայն չի զգում մշակութային թերարժեքություն, այլև դառնում է նոր կացութաձևին ու ապրելակերպին առավել հարմարվող էակ: Մարդը ոչ միայն սոցիալական պատկանելություն է մատնանշում, այլև բնութագրում է որոշակի աշխարհըմբռնում, մտածողության ձև և կենսառճ: Իհարկե, այս ամենը հասարակության համար ստեղծում է գործառության ու վերարտադրության նախադրյալներ, քանի որ կյանքի դինամիզմը, ինտեգրման միտումների ուժեղացումը, հեռահաղորդակցական կապերի տարածումը կյանքը դարձնում են ավելի հարմարավետ, միակերպ ու մատչելի:

Փաստորեն, տեխնիկան՝ որպես ժամանակակից զարգացած հասարակությունում մարդու միջավայրի անբաժանելի մաս, արտադրության գործընթացներում մի կողմից ընդունում է մարդու հնարավորությունները, մյուս կողմից՝ մարդը դառնում է տեխնիկական համակարգերի սպառման արդյունք, որոնց սպասարկման համար նա ծախսում է իր կարողությունները: Եթե անգամ ուշադրություն չդարձնենք հաղորդակցական ցանցերին և մարդու վարքի ու վիճակի ղեկավար-

⁷ Фромм Э. Человек для себя. М., АСТ, 2012, с. 148.

ման համար ռեալ գոյություն ունեցող հատուկ տեխնիկական համակարգերին, միևնույնն է՝ մարդու մտածելակերպի և աշխարհի գեղարվեստական-գեղագիտական ընկալման և, հետևաբար, ավանդական մշակութային գործընթացների փոփոխության վրա նրա ազդեցությունը ակնհայտ իրողություն է: Նոր, այսպես կոչված, զանգվածային ու տեղեկատվական մշակույթի տարածմանը զուգահեռ, խորանում է սերունդների միջև խզվածությունը, մոռացության են մատնվում ավանդույթներն ու սովորույթները: «Արդիականության հիմքում ընկած հիմնարար սկզբունքներից մեկը դառնում է անհատի առաջնայնության սկզբունքը: Մարդն ազատվում է խմբային կապերի պարտադրանքից, և հնարավորություն է ընձեռվում, որ նա ազատորեն ընտրի նույնականացման խմբեր, ինքնուրույն որոշի իր գործողությունները»⁸: Շուկայական կողմնորոշման պայմաններում մարդն իր անհատականությունը փնտրում է ոչ թե իր, իր ստեղծարար ունակությունների, այլ իր մասին ուրիշների կարծիքի մեջ: «Իմ եսը կարելի է որոշել այն գնով, որ ինձ համար տվել են»⁹: Անորոշության մեջ հայտնված մարդը կորցնում է սեփական կյանքի տնտեսական պայմանների նկատմամբ վերահսկողությունը, ինչը նրան պարտադրում է վերանայել նաև սեփական իմաստաարժեքային ողջ համակարգը: Ձգտելով հարմարվել փոխակերպվող պայմաններին, մարդիկ սկսում են մերժել կայունությունն ու տևականությունը որպես բնականոն գոյության կարևոր պայմաններ: Անհնարին է դառնում գոյատևել վարքի ավանդական ընդունված ձևով:

Սոցիալ-մշակութային առումով տեխնիկական քաղաքակրթության զարգացման չափանիշն է, բայց տեխնիկայի հաղթանակը կարող է նաև կործանել քաղաքակրթությունը, քանի որ նոր տեխնոլոգիաները ազդում են մարդու գենային համակարգի վրա, ստեղծում են արհեստական ինտելեկտ: Վիրտուալ իրականությունը մարդկանց միմյանցից հեռացնում է՝ նրանց զրկելով ջերմ ու մտերմիկ հարաբերություններից, ինչն էլ իր հերթին ստեղծում է բարոյափիլիսոփայական, արժեքային, աշխարհայացքային, հումանիստական մի շարք խնդիրներ: Մի տեսակ անիմաստ են դառնում մարդու հանդեպ սիրո, հերոսության, երջանկության, կյանքի իմաստի և բազմաթիվ այլ բարոյահումանիստական պատկերացումները: Նկատվում է մարդու վարքագծի մեքենայացման միտում, ինչի արդյունքում նա անտարբեր է դառնում միջավայրի, իր անցյալի, պատմության, ավանդույթների ու սովորույթների հանդեպ: Քանի դեռ ծաղրանքի են ենթարկվում ազնվածին դրսևորումներն ու հին ավանդույթները, և մարդիկ իրենց հոգում այդ ամենի կրողը չեն, նրանք չեն էլ մտածում, որ խոսքը լինել-չլինելու մասին է: Նրանք բոր-

⁸ **Бабосов Е. М., Спасков А. Н.** Антропный принцип в контексте глобального эволюционизма. Философские исследования. Минск, «Белорусская наука», 2019, в. 6, с. 9.

⁹ **Фромм Э.** Бегство от свободы. Человек для себя. Минск, «Попорри», 2000, с. 461.

բորում են ատելությունը, ոչնչացման ծարավը, նախանձը այն ամենի հանդեպ, ինչն իրենց անհասանելի է: Ինչպես Շպենգլերն է նկատում. «Ոչ միայն ավանդույթներն ու բարքերը, այլև նրբաճաշակ վարվեցողության ցանկացած դրսևորում՝ գեղեցկություն, հեզաճկունություն, ճաշակով հագնվելու ունակություն, հաստատակամ շարժ ու ձև, գեղեցիկ խոսք, մարմնի գուսպ կեցվածք, բարձրակարգ դաստիարակություն և ինքնատիրապետում, մահու չափ ջղայնացնում են ստորակարգ զգայականությունը»¹⁰:

Հասարակությունը ժամանակի ընթացքում դառնում է բարոյապես աղքատ: Տեխնածին քաղաքակրթությանը զուգընթաց՝ ձևավորվում է մարդկային գոյության արհեստական մի նոր աշխարհ, որի ազդեցությամբ փոխվում են մարդու արժեքային կողմնորոշումները և մշակութային նախասիրությունները: Մարդն օտարվում է իր անմիջական աշխարհից: Այս բազմարժեքության մեջ զրկվելով կողմնորոշման հենակետից՝ անհատի գիտակցությունը երկատվում է, և սկսում են միաժամանակ գործել հակասական, երբեմն նաև իրար բացառող դիրքորոշումներ: Ի հավելումն ասվածի՝ ժամանակակից աշխարհի մարդը հայտնվել է համընդգրկուն օտարման մեջ, զրկվել է հարազատ միջավայրից ու հարազատներից և մնացել միայնակ: Ջրկվելով նախկին և ներկա սերունդների աջակցությունից ու հենարանից, ավանդական կապերից ու համակեցության մշակույթի աջակցությունից՝ մարդը զրկվել է նաև ինչ-որ բան սկսելու ու ավարտելու հնարավորություններից: Աշխարհը պատահարների և պատահականությունների անտրամաբանական մի շղթա է դարձել, որտեղ նրան առաջադրանքներ տվող և նրա գործունեությունը վերահսկող հաստատությունները դեռևս չկան: Ձևավորվում է օտարված ու միայնակ մարդու մի տեսակ, որը ստիպված է դիմել ռիսկի և գոյատևել սեփական նախաձեռնությունների գնով: «Մարդու և մարդկայինի աստիճանական անկումն այնքան ակնհայտ ու խորն է, որ մարդը ոչ միայն որպես անհատ, այլև որպես ցեղային տեսակ արդեն անբուժելի հիվանդ է, և այսուհետ «կյանքի պատմության» փոխարեն մարդիկ ստիպված են լինելու գրել «հիվանդության պատմություն»¹¹: Այլ կերպ ասած՝ «Մարդն աստիճանաբար վերածվում է smart (խելացի) տեխնոլոգիաներ կրող և դրանցից կախյալ կենսաբանական տեսակի»¹²: Անհատն այլևս ոչ թե սեփական կյանքի կառուցարկման իրական հեղինակն է, այլ իշխող փոքրամասնության կողմից սահմանված խաղի պարտադրյալ դերակատարը, ով նաև իր վարքագիծը կառուցելիս ելնում է ոչ թե հասարակական, այլ անձնա-

¹⁰ Шпенглер О. Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории. Образ и действительность, т. 1, Попурри, М., 2019, с. 458.

¹¹ Кутырев В. А. Человек XXI века, уходящая натура // Человек, 2001, № 1, с. 9.

¹² Գ. Ա. Սողոմոնյան, Ժամանակակից մարդաբանական ճգնաժամի դրսևորման առանձնահատկությունները, «Բանբեր Երևանի համալսարանի. Փիլիսոփայություն, Հոգեբանություն», 2016, № 1(19), էջ 23:

կան շահի գերակայությունից:

Այն աշխարհը, որը հիմնված էր ավանդույթների, հավատի, բանիմացության ու հեղինակության վրա, դուրս է եկել իր սահմաններից և դարձել է ոչ թե ավելի կառավարելի, այլ հսկողությունից դուրս, կամ ինչպես Գիդդենսն է նկատում՝ «անհետացող աշխարհ»¹³:

Պատմական դինամիկայի վեկտորը սոցիալական համերաշխության ինստիտուցիոնալացված, ուղղահայաց ձևերից տեղափոխվել է դեպի ցանցային ձևերը, հասարակական շարժումները, գլոբալ նորմերը, վարքի մոդելները, արժեքային համակարգերը և այլն, և նոր դարաշրջանի մարդն իրեն կարող է նույնականացնել անդրազգային շարժումների, այդ թվում՝ հակազուրբալիստների, էկոլոգիստների (Գրինփիս), սեռական փոքրամասնությունների, նոնկոնֆորմիստական տիպի ապրանքներ և ծառայություններ սպառող անձանց հետ: Ինքնանույնականացման և համերաշխության նոր ձևերը հնարավորություն են ստեղծում սեփական անձը նույնացնելու կինտարդյունաբերության և շուրքիզնեսի կողմից արտադրվող և հաղորդակցության ու տեղեկատվության զանգվածային միջոցներով տարածվող մշակութային արտադրանքի հետ: Անձը կարող է իրեն գիտակցել որպես գովազդի ամենատարբեր ձևերի միջոցով ստեղծվող և վերարտադրվող սոցիալական հեղինակավոր խմբի մասնակից: Մի երևույթ, ինչի արդյունքում փլուզվում է պատմության ընթացքում ձևավորված ողջ արժեհամակարգը, և ծագում են միջքաղաքակրթական ու ներքաղաքական բնույթի զանազան հիմնախնդիրներ: «Քաղաքակրթությունը մշակույթի անխուսափելի ճակատագիրն է: Ապագա Արևմուտքը մեր իդեալների գծով առաջ և վեր միտված անսահմանափակ շարժում չէ: Արդիականությունը քաղաքակրթության փուլ է, ոչ թե մշակույթ: Այս առումով մի շարք կենսական բովանդակություններ անհետանում են որպես անհնարին: Մշակույթը հանկարծ կոշտանում է, մեռնում է, արյունը մակարդվում է, ուժերը քայքայվում են, դառնում քաղաքակրթություն»¹⁴:

Մշակույթը կենտրոնացած է մարդու հոգևոր և բարոյական կատարելության վրա: Մշակույթը, ըստ Շվեյցերի, կազմված է բնության ուժերի և իր նկատմամբ մարդու գերակայությունից, երբ մարդն իր մտքերն ու կրքերը համաձայնեցնում է հասարակության շահերին, այսինքն՝ բարոյական պահանջներին, և բարձր մշակույթների ճակատագրի գաղափարում, ի տարբերություն համընդհանուր անհրաժեշտության երկու ձևերի՝ պատմական և մշակութային, երբ կյանքը և մշակույթը, որպես պատմական բարձրագույն ձև, մարտահրավեր են նետում բնական դետերմինիզմին, «լինելը երբեք չի ընթանում պատճառահետևանքային հարաբերությունների շրջանակներում, և սարսափելի

¹³ Տե՛ս Գիդդենս Է. Ускользящий мир как глобализация меняет нашу жизнь. М., «Весь мир», էջ 19:

¹⁴ Шпенглер О., նշվ. աշխ., էջ 216:

ճշմարտությունն այն է, որ հասարակության պատմական զարգացմանը և նրա տնտեսական կյանքի առաջընթացին զուգահեռ՝ մշակույթի բարգավաճման հնարավորությունները ոչ թե ընդլայնվում, այլ նեղանում են: Եվ եվրոպական փիլիսոփայության մեղքն այն է, որ այս ճշմարտությունը մնացել է չգիտակցված»¹⁵:

Ուրվապատկերը մտահոգիչ է. բախում քաղաքակրթությունների միջև, հակասություն ժողովրդավարական, ազատական քաղաքակրթության և ազգային-մշակութային հիմնարար արժեքների միջև, ազգային արմատներից կտրվելու վտանգ, էթնիկ ինքնության և ազգային առանձնահատկությունների արմատական փոխակերպումներ և այլն: Շպենգլերը կարծես թե իրավացի էր. «Եվրոպական քաղաքակրթության մայրամուտը տեսանելի է: Եվրոպայում արևն աստիճանաբար մայր է մտնում»¹⁶:

Պատահական չէ, որ «բնական կեցությունից դուրս և սոցիալական օրենքներով գործող աշխարհում մարդկանց որոշ ցանկությունների... ու պահանջումների սահմանափակման գնով ապրելու համար յուրաքանչյուր ազգ ձևավորում է հանրային կյանքի կազմակերպման ու կանոնակարգման համակեցության այնպիսի մշակույթ, որը մի կողմից բնական ու աշխարհաքաղաքական միջավայրին հարմարվելու, մյուս կողմից՝ աշխարհը «սեփականացնելու»... ծրագիր է»¹⁷:

Բարդ ու հակասական միտումներով տառապող ժամանակակից աշխարհին փակուղուց դուրս բերելու համար անհրաժեշտ է իմաստավորել իր «այստեղ ու հիմա» գոյությունը, առաջադրել վեհ գաղափարներ ու նպատակներ, որոնք մարդկանց գոյությանը իմաստ կհաղորդեն և, ի վերջո, վեր կբարձրացնեն կենսաբանական կարիքները բավարարելու մտահոգությունից: Միայն նման նպատակադրման դեպքում մարդկությունը կարող է զարգանալ առանց կենսաբանական բնագոյների բավարարման:

Այսպիսին է հետպատմական շրջանի քաղաքակրթության ընդհանուր ուրվանկարը, և այն տխուր վախճան կարող է ունենալ, եթե հոգևոր ու բարոյական արժեքների, վեհ գաղափարների ու մարդասիրական նպատակների փոխարեն շարունակեն իշխել տնտեսական հաշվարկը, սպառողական հոգեբանությունն ու մերկ շահը: Առավել ևս, ինչպես Ֆուկույաման է նկատում. «Հետպատմական շրջանում ո՛չ արվեստ կա, ո՛չ փիլիսոփայություն, կա միայն մարդկության պատմության՝ խնամքով հսկվող թանգարան»¹⁸: Երևի մեզ պետք են Պլատոնի «Պետությունը», Օգոստինոսի «Աստծո քաղաքը», Բեկոնի «Նոր Ատլան-

¹⁵ Швейцер А. Культура и этика. М., Прогресс, 1973, с. 128.

¹⁶ Шпенглер О. Закат Европы. Ростов н/Дону, «Феникс», 1998, с. 636.

¹⁷ Էդ. Հարությունյան, Ազգային ինքնություն. «սերունդների աշխարհ» և «ժամանակակիցների աշխարհ», «Բանբեր Երևանի համալսարանի. Փիլիսոփայություն, Հոգեբանություն», 2019, № 2(29), էջ 5:

¹⁸ Фукуяма Ф., նշվ. աշխ., էջ 139:

տիդան», Կամպանելլայի «Արևի քաղաքը», որոնք մարդկանց կյանքը կլցնեն բարձր արժեքներով: Երևի ժամանակակից սերունդները կհաղթահարեն ներկայիս ճգնաժամային իրավիճակը: Նրանք չեն մտահոգվի մարդկության իսպառ բնաջնջման վտանգով, նրանք նոր իմաստ կտան ողջ մարդկային քաղաքակրթությանը:

НЕЛЛИ АЛАВЕРДЯН – Социокультурные характеристики постистории: иметь или быть? – В новой социальной ситуации общество сталкивается с дилеммой разрушения или выживания. Резкие изменения несут с собой не только необходимость переустройства общества, введения и функционирования новых социальных институтов, но и необходимость адекватных изменений культурной, социально-психологической базы общества. На современном этапе цивилизационного развития характерными чертами общественной жизни стали нестабильность и неопределенность. Скорость инноваций, лежащих в основе техногенной цивилизации в XXI веке, приводит к обновлению искусственной среды, что создает противоречивые отношения с не менее важным аспектом существования человека и общества: стабильностью.

Происходящие радикальные преобразования меняют и структуру искусственной среды, одной из необходимых основ жизнедеятельности человека. Информационные технологии, проникшие во все сферы общественной и частной жизни: вместо естественно-физического мира они образуют виртуальный мир. Вместе с распространением новой, так называемой массовой и информационной культуры углубляется пропасть между поколениями. Человек, оказавшийся в неопределенности, теряет контроль над экономическими условиями своей жизни, что вынуждает его пересматривать всю свою ценностную систему. Современный материальный мир постепенно теряет определенность и продолжительность существования. Отдаление от национальных корней, радикальные трансформации этнической идентичности и национальных особенностей становятся опасными для общества. Столкновение цивилизаций, противоречия между либеральной цивилизацией и фундаментальными национально-культурными ценностями, страдающие сложными и противоречивыми тенденциями, с раздвоением сознания ставят человека перед важнейшей проблемой: иметь или быть?

Ключевые слова: *социум, техногенная цивилизация, идентичность, стабильность, культура, единообразие, неопределенность, отчуждение, ценность*

NELLI ALAVERDYAN – The Socio-Cultural Characteristics of Post History: to have or be? – The society, which has appeared in this new social situation, is going to face with the dilemma of destruction or survival. Abrupt changes bring with them not only the need of society's reconstruction, introduction and operation of new social institutes, but also the need of adequate changes in the cultural and socio-psychological basis of society. At the current stage of civilizational developments, instability and uncertainty have become characteristic features of social life. The speed of innovation underlying technogenic civilization in the 21st century leads to the renewal of the artificial environment, which creates controversial relations with the equally important aspects of human existence and society's existence: stability. The ongoing radical transformations are also changing the structure of the artificial environment, one of the necessary foundations of human activity. Information technology that has penetrated almost in all spheres of public and private life, create some type of virtual world instead of the natural-physical. Along with the spread of the new so-called mass and informa-

tion culture, the rift between generations is going deeper. A person, who finds himself in uncertainty, loses control over the economic conditions of his own life, which forces him to reconsider his entire value system. The modern material world is gradually losing its certainty and duration of existence. Breaking away from national roots, radical transformations of ethnic identity and national characteristics become a danger for society. The clash between civilizations, the contradictions between liberal civilization and fundamental national-cultural values, put with split consciousness person, who is also suffering from complicated and controversial tendencies, in front of the most important problem: "to have or to be?"

Key words: *society, technological civilization, identity, stability, culture, uniformity, uncertainty, alienation, value*